

ULUSLARARASI SÜREKLİ ADALET DİVANI'NIN CHORZÓW FABRİKASI KARARI VE ULUSLARARASI SORUMLULUK

Dr. Selçuk GİŞİ*

ÖZET

Devletlerin sorumluluğu, uluslararası yükümlülüklerin bir devlet tarafından ihlali durumunda ortaya çıkar. İhlal edilen yükümlülüğü uygun şekilde gidermek bir devletler hukuku prensibidir. Yapılan bu çalışma ile Uluslararası Sürekli Adalet Divanı'nın 13 Eylül 1928 tarihli Chorzów Fabrikası kararında, devletlerin uluslararası hukuka aykırı eylemlerinden dolayı sorumluluğu, temel ilkeler çerçevesinde incelenmiştir. Almanya ile Polonya arasındaki uyuşmazlığa ilişkin Uluslararası Sürekli Adalet Divanı'nın söz konusu kararında, üzerinde durulan hususlar üç konu etrafında ele alınmıştır. Sırasıyla uluslararası hukuka aykırı eylemlerinden dolayı devletin sorumluluğu, bir taahhüdün yerine getirilmemesinin onarma yükümlülüğü doğurması ile devletin uluslararası hukuka aykırı eylemlerinden dolayı onarım yükümlülüğü ve çeşitleridir. Özü itibariyle kararda, bir taahhüde ve uluslararası hukuka aykırı bir eylemden dolayı devletin sorumluluğu ve tazmin yükümlülüğü konusu, uluslararası hukukun genel ilkeleri çerçevesinde davacı ile davalının iddia ve savunmaları doğrultusunda olaylar değerlendirilmiş ve uluslararası yükümlülüklerin ihlalinin uluslararası hukukta sorumluluğa neden olduğu incelenmiştir.

THE CHORZÓW FACTORY DECISION OF THE PERMANENT COURT OF INTERNATIONAL JUSTICE AND INTERNATIONAL RESPONSIBILITY

ABSTRACT

States' responsibilities arise when a state violates international obligations. It is a principle of international law to remedy the breach of

---

* Başbakanlık Uzmanı.

obligation appropriately. In this study, the responsibilities of states for their acts against international law is analyzed in the framework of fundamental principles in Permanent Court of International Justice's judgement on Factory at Chorzów case dated 13th of September 1928. In the judgement of the Permanent Court of International Justice on the dispute between Germany and Poland, the points of interest are evaluated around three issues. These issues are, respectively, the responsibility of the state for its acts against the international law, liability to remedy in the failure of fulfilling a commitment, and states' obligations to remedy their acts against international law and types of these obligations. In the judgement, briefly, the issue of the state's responsibility for its act against international law or its responsibility for a commitment and its obligation to indemnify those types of actions, the fact of the case was evaluated in accordance with plaintiff's claims and defendant's defenses in the context of general principles of international law and the violation of the international obligations' causing the responsibility in international law was analyzed.

I. GİRİŞ

Devletler arasındaki çekişmeli davalara bakmak ve tavsiye görüşü vermek üzere oluşturulan Uluslararası Sürekli Adalet Divanı, özellikle 1922 ila 1940 yılları arasında, devletler arası problemlerle ilgili uluslararası hukuka ilişkin önemli kararlar vermiş ve görüşler bildirmiştir. Verdiği kararlarla Uluslararası Sürekli Adalet Divanı, belirtilen yıllar arasında devletler arası uyuşmazlıkların çözümünde en önemli rolü üstlenmiş ve uluslararası hukukun gelişimine katkıda bulunmuştur.

Bilindiği üzere devletlerin uluslararası hukuka aykırı eylemi, o devletin uluslararası sorumluluğunu gerektirir. Bu genel bir ilkedir. Uluslararası hukuk uyarınca bir devletin uluslararası sorumluluğuna gidilebilmesi için, bir uluslararası haksız fiil işlenmesi, bu haksız fiilin devlete atfedilebilir nitelikte olması, işlenen bu eylemden zarar doğması ve eylem ile zarar arasında illiyet bağı bulunması gerekir¹.

---

¹ Sedat Avcı, **Organlarının Haksız Fiilleri Dolayısıyla Devletin Milletlerarası Mesuliyetinin Şartları**, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1972, s.63; Elif Uzun, **Milletlerarası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Dolayı Devletin Sorumluluğu**, Beta, 2007, s. 29-36.

Uluslararası hukuk kurallarının veya taahhütlerin ihlâlinin, ihlâli gerçekleştiren devlet nezdinde onarım yükümlülüğü doğurması, Uluslararası Sürekli Adalet Divanı'nın 1928 tarihli Chorzów Fabrikası kararında belirtilmiştir. Bu bakımdan karar, uluslararası hukuk ve literatür açısından oldukça önemlidir ve öncü niteliğe sahiptir. Nitekim devletlerin uluslararası haksız fiillerinden kaynaklanan sorumluluğuna ilişkin uluslararası alanda gerçekleştirilen kodifikasyon çalışmalarında devletlerin sorumluluğuna ve doğan zararların onarım yöntemlerinin belirlenmesi hakkında, mezkur kararın sonuçları göz önünde bulundurulmaktadır. Kararda uluslararası haksız fiillerden doğan zararların giderilmesinin bir uluslararası hukuk ihlâlinin vazgeçilmez sonucu olduğu ve doğan zararın en uygun yöntem ile giderilmesi gerektiği vurgulanmıştır².

Uluslararası Sürekli Adalet Divanı'nın esasa ilişkin mezkur nihai kararı incelendiğinde, hüküm ve kararda sırasıyla uluslararası hukuka aykırı eylemlerinden dolayı devletin sorumluluğunun bulunduğu, bir taahhüdün yerine getirilmemesinin onarım yükümlülüğü doğurduğu ve ayrıca devletin uluslararası hukuka aykırı eylemlerinin onarım yükümlülüğünü gerektirdiği gerekçelerine ve sonucuna yer verilmiştir.

Bu kapsamda çalışma ile, Divanın uluslararası sorumluluk hukukunu konu edinen mezkur kararı, özellikle bir taahhüdün yerine getirilmemesi ve uluslararası hukuka aykırı bir eylemden dolayı devletin sorumluluğu konusu ile doğan zararlara ilişkin onarım yöntemleri, davacı ve davalı devletlerin iddiaları ve savunmaları uluslararası hukukun genel ilkeleri çerçevesinde değerlendirilecek, kararın önemi vurgulanacak ve uluslararası hukukta devletlerin sorumluluğu konusu incelenecektir.

II. KARARA İLİŞKİN GENEL BİLGİLER

A. Uluslararası Sürekli Adalet Divanı'na Başvuru Tarihi: 8 Şubat 1927

B. Karar Tarihi: 26 Temmuz 1927 (Yetki), 13 Eylül 1928 (Esas)³, 25 Mayıs 1929 (özel oturum).

---

² Ceren Zeynep Pirim, "Uluslararası Hukukta Manevi Zarar," **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S: 127, Y: 2016, s. 359.

³ http://www.icj-cij.org/files/permanent-court-of-internationaljustice/serie_A/A_17/54_Usine_de_Chorzow_Fond_Arret.pdf, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2016).

C. Davanın Tarafları: Almanya / Polonya

D. Davanın Konusu: Almanya'nın izniyle Yukarı Silezya'da faaliyet gösteren bir Alman şirketinin sahip olduğu bir fabrikaya yeni Polonya Hükümetinin el koyması, bunun 1922 tarihli Cenevre Sözleşmesi hükümlerine aykırılığı ve taahhüdün ihlali ile hukuka aykırı eylemden eylemi gerçekleştiren veya taahhüdü ihlal eden devletin sorumlu olması.

E. Olay⁴

Birinci Dünya Savaşı ardından daha önce Almanya sınırları içerisinde olan Yukarı Silezya, Polonya'ya dahil olur. Bu değişiklikten önce Almanya'nın izniyle Yukarı Silezya'da faaliyet gösteren bir Alman şirketinin (Oberschlesische Stickstoffwerke) sahip olduğu Chorzów'daki bir nitrat fabrikasına ve fabrikanın taşınır mallarına, patent ve lisans gibi haklarına Polonya Hükümeti el koymuştur. Bu arada 1 Temmuz 1922 tarihinde Polonya Huta Krolewska Yerel Mahkemesi Oberschlesische Stickstoffwerke şirketinin fabrikanın sahibi olması durumunun geçersiz olduğuna ve bu durumun iptal edildiğine, ayrıca söz konusu mülkiyetin Versay Anlaşması'nın 256. maddesi⁵ ve Polonya iç hukukuna dayanarak Polonya Hazinesi adına kaydedilmesine karar vermiştir. 3 Temmuz 1922'de Polonya Bakanlık Kararı ile Chorzów Fabrikası konusunda tam yetkilendirilen M. Ignacy Moscicki, Bakanlık kararına uygun olarak fabrikaya sahip olmuş ve fabrikanın yönetimini devralmıştır. Alman Hükümeti bu durumun Polonya Hükümeti tarafından ret edilmediğini davada belirtmiştir.

Ayrıca, Oberschlesische Stickstoffwerke şirketi 15 Kasım 1922'de, Paris'te oluşturulan Alman-Leh karma hakem mahkemesinden önce,

4 http://www.icj-cij.org/files/permanent-court-of-internationaljustice/serie_AA_17/54_Usine_de_Chorzow_Fond_Arret.pdf, s. 18-25, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2016).

5 Söz konusu maddede; Alman İmparatorluğu veya Alman Devletlerine ait Almanya bölgesinde bulunan ve müttefik güçlerine devredilen tüm mal ve mülklerin Polonya'nın da içinde olduğu müttefik güçlerine geçeceği ve bunların değeri Tazminat Komisyonunca belirleneceği, belirlenen tutarın bölgeyi elinde tutan devlet tarafından Alman hükümeti adına tazminat olarak verilmek üzere Tazminat Komisyonuna ödenmesi hüküm altına alınmıştır. Bknz. <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust00002-0043.pdf>, s. 161, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2016).

Polonya Hükümetinin fabrikayı eski hale getirmesine yönelik dava açmıştır. Bu dava Haziran 1928'de geri çekilmiştir.

Yine taraflar arasındaki görüşmeler esnasında, 14 Ocak 1927 tarihinde Alman Hükümeti artık aynen eski hale getirmenin mümkün olamayacağı sonucuna varmış ve ilke olarak tazminat ödemesinden oluşan onarımın yapılması gerektiğini iddia etmiştir. Ancak bu konu hakkında taraflar arasında görüşmeler sonucunda bir uzlaşmaya varılamamıştır.

Almanya, Yukarı Silezya hakkındaki Almanya ve Polonya arasında akdedilen 1922 tarihli Cenevre Sözleşmesi'ne dayanarak, bu el koyma eyleminin hukuka aykırı olduğu ve bu eylem sonucunda onarım yükümünün gerektiği iddiasında bulunmuştur. Divan, dava sonunda, el koymanın hukuka aykırı olduğuna karar vermiş ve bu nedenle Polonya'yı tazminat ödemeye mahkum etmiştir.

F. Tarafların İddiaları ve Cevapları

Alman Hükümeti, Oberschlesische Stickstoffwerke ve Bayerische Stickstoffwerke (Alman) şirketlerinin Chorzów'daki nitrat fabrikasının Polonya Hükümeti tarafından el konulmasının 1922 tarihli Almanya ve Polonya arasında akdedilen Cenevre Sözleşmesi'nin 6. ve devamı maddelerine⁶ aykırılık oluşturduğu ve ortaya çıkan zararın giderilmesine ilişkin olarak 8 Şubat 1927 tarihinde Divan'a başvurmuştur.

Alman Hükümetinin bu davası açıldığı zaman Polonya Hükümeti 14 Nisan 1927 tarihinde "Esasa girilmeksizin Divan'ın uyuşmazlığı çözmeye yetkili olmadığı" ilk itirazında bulunmuştur. Divan 26 Temmuz 1927 tarihli 8 nolu yargılamasında Polonya Hükümeti tarafından ileri sürülen bu ilk itirazı reddetmiş ve 8 Şubat 1927 tarihinde uyuşmazlıkla ilgili esastan yargılama hakkını saklı tutmuştur. Daha sonra mahkemece esas hakkında "karşı dava", "cevap" ve "cevaba cevap" hususlarının

---

⁶ Sözleşmenin 6. maddesinde; Polonya'nın, Yukarı Silezya'da maden yatağı ve kırsal mülkler de dahil olmak üzere büyük sanayi kategorisindeki teşebbüsleri/işletmeleri, mezkur sözleşmenin 7 ila 23 üncü maddelerine uygun olarak kamulaştırabileceği, mezkur maddelerde belirtilenler haricinde, Almanlar tarafından idare edilen şirketlerin veya Alman kişilerin Yukarı Silezya'daki mülkleri, hak ve çıkarları tasfiye edilemeyeceği hükme bağlanmıştır. Bknz. http://www.icj-cij.org/files/permanent-court-of-internationaljustice/serie_A/A_07/17_Interets_allemands_en_Haute_Silesie_polonaise_Fond_Arret.pdf, s.21, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2016).

dosyaya geçirilmesine karar verilmiştir. Bunlar da Eylül 1927 ile Mayıs 1928 tarihine kadar sırasıyla mahkemeye sunulmuştur.

Genel itibariyle Alman Hükümeti;

1) Polonya Hükümetinin 1922 tarihli Cenevre Sözleşmesi'nin 6. ve devamı maddelerine aykırı olarak Oberschlesische Stickstoffwerke ve Bayerische Stickstoffwerke şirketlerine (Alman Şirketleri) el koyma eyleminin hukuka aykırı olduğu ve bu eylem sonucunda ortaya çıkan zararın giderilmesi gerektiği,

2) Polonya Hükümeti tarafından Oberschlesische Stickstoffwerke şirketine (Alman Şirketi) 59.400.000 Reichsmark (davanın ilerleyen aşamalarında bu rakamın yükseltilmesi talep edilmiştir), Bayerische Stickstoffwerke şirketine (Alman Şirketi) 16.775.200 Reichsmark (davanın ilerleyen aşamalarında bu rakamın yükseltilmesi talep edilmiştir) tazminat ödenmesi,

3) Söz konusu tazminatın ödenme şekli, süresi ve faizi gibi hususlarda,

iddialarda bulunmuştur.

Diğer taraftan, genel itibariyle, Polonya Hükümeti Oberschlesische Stickstoffwerke şirketi (Alman Şirketi) ile ilgili olarak;

a) Alman Hükümetinin iddialarının reddedilmesi gerektiğini,

b) Alternatif olarak tazminat talebinin geçici olarak askıya alınmasını,

c) Bir diğer alternatif olarak, Divan bir miktar tazminata hükmetmesi durumunda bu tazminatın ancak Polonya Hükümetince ileri sürülen belirli şartların gerçekleşmesinden sonra ödenmesi,

d) Her koşulda, Alman Hükümeti, Polonya Hükümetine Oberschlesische Stickstoffwerke şirketinin hisselerinin tamamını devretmesi,

Polonya Hükümeti Bayerische Stickstoffwerke şirketi (Alman Şirketi) ile ilgili olarak;

a) Alman Hükümetinin 1.000.000 Reichsmark aşan geçmişe yönelik tazminat talebinin reddedilmesi,

b) 1 Ocak 1928'den 31 Mart 1941'e kadar yıllık 250.000 Reichsmark kira bedeline hükmedilmesi,

c) Bu tazminatlar ancak Polonya Hükümetince ileri sürülen belirli şartların gerçekleşmesinden sonra ödenmesi,

gerektiğini ileri sürmüştür.

Sonuç olarak tarafların iddiaları göz önünde alındığında, başvuruda, Divan'dan;

1) Polonya Hükümetinin Cenevre Sözleşmesi'ne aykırı olarak Oberschlesische Stickstoffwerke ve Bayerische Stickstoffwerke şirketlerine (Alman Şirketlerine) gerçekleştirdiği eylemler sonucunda bu şirketlerin uğradığı zararların onarılması amacıyla, Polonya Hükümetinin zararları giderme yükümlülüğü altında olduğuna hükmedilmesi,

2) Alman Şirketlerinin her birinin maruz kaldığı zararlarının ayrı ayrı ödenmesine hükmedilmesi,

3) Hükmedilecek tazminatın ödenme yönteminin kararlaştırılması, talep edilmiştir.

G. Hüküm⁷

Yukarıdaki açıklamalar ve gerekçeler sonucunda Uluslararası Sürekli Adalet Divanı;

1) Oberschlesische Stickstoffwerke ve Bayerische Stickstoffwerke (Alman Şirketleri) şirketlerine Polonya Hükümeti tarafından uygulanan ve Cenevre Sözleşmesi'nin 6. ve devam eden maddelerine aykırılık teşkil ettiğine ve bu eylemler nedeniyle söz konusu şirketlerin uğradığı zararların Polonya Hükümeti tarafından onarılmasına hükmetmiş,

2) 12 Kasım 1927 tarihli Katowice Yerel Mahkemesi tarafından verilen hükme veya Versay Antlaşması'nın 256. maddesine dayanarak Oberschlesische Stickstoffwerke şirketinin uğradığı zararın tamamı veya bir kısmının tazmin edilmemesi ile ilgili olarak Polonya'nın talebini reddetmiş,

3) Alman Hükümetinin Polonya Hükümetine Oberschlesische Stickstoffwerke şirketinin tüm hisselerinin devredilmesini oluşturan Polonya Hükümetinin talebi reddedilmiş,

4) Polonya Hükümeti tarafından sunulan Oberschlesische Stickstoffwerke şirketiyle ilgili tazminat isteğinin geçici olarak askıya alınmasına ilişkin alternatif talep reddedilmiş,

---

⁷ http://www.icj-cij.org/files/permanent-court-of-international-justice/serie_A/A_17/54_Usine_de_Chorzow_Fond_Arret.pdf, s. 63-65, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2016).

5) Polonya Hükümeti tarafından Almanya Hükümetine ödenecek tazminatın bir defada yekten ödenmesine hükmedilmiştir.

Ayrıca, Alman Hükümeti ile Polonya Hükümeti yukarıda ve davada sonuçlanmayan uyuşmazlıklar hakkında da “Chorzów davası hakkında Almanya ve Polonya arasında uzlaşma sağlandığı”na ilişkin taraflar arasında nota değişimi gerçekleştiğinden dolayı Almanya Divan’da görülen davanın geri çekildiğini bildirmiş ve Divanda söz konusu uyuşmazlığın 25 Mayıs 1929 tarihinde sona erdirildiğine hükmetmiştir.

III. KARARIN DEĞERLENDİRİLMESİ VE ULUSLARARASI SORUMLULUK

Divan, kararda, yargılama yetkisi ile ilgili olarak, “Divanın yargı yetkisinin tarafların rızasına bağlı” olduğunu belirtmiştir⁸. Ayrıca Divan Alman şirketleri adına Almanya Hükümetinin zararı talep etmeye, yani zarara uğrayan gerçek veya tüzel kişinin vatandaşı olduğu devletin zararı talep yetkisinin olduğu sonucuna varmıştır⁹.

Divan, söz konusu uyuşmazlığın, 1922 tarihli Cenevre Sözleşmesi’ne Polonya’nın aykırı eylemlerinin sorumluluk doğurduğu, doğan zararın onarılması ve bu onarımın gerçekleşmesinde ödemenin miktarı ve metodunun belirlenmesi hakkında olduğunu belirtmiştir¹⁰. Divan, incelemelerini ve değerlendirmelerini hukuki iddialar ve savlar üzerinden yapmıştır. Divan yargılamasında, davacı devletin iddiaları ile davalı devletin savunmalarından yola çıkarak uluslararası hukuka aykırı eylem gerçekleştiren devletin bu eylemi onarım yükümlülüğü altında olduğu sonucuna varmıştır.

⁸ Mehmet Emin Çağırın, **Uluslararası Hukukta Devletin Tek Taraflı İşlemleri**, Platin Yayınları, 2005, s. 113, dipnot: 244. Divan’ın yargı yetkisinin tanınması Statünün 36§2’sinde; “İşbu Statüye taraf olan devletler, herhangi bir anda, aynı yükümlülüğü kabul eden herhangi bir başka devlete karşı, konusu aşağıda gösterilmiş olan hukuki mahiyette uyuşmazlıkların hepsine ilişkin olarak Divanın yargı yetkisini fiilen ve özel anlaşma olmaksızın zorunlu olarak tanıdıklarını bilirler: (a) bir uluslararası anlaşmanın yorumlanması, (b) uluslararası hukuka ilişkin her konu, (c) saptandığı takdirde, uluslararası bir yükümlülüğe aykırılık oluşturabilecek her olayın gerçekliği, (d) uluslararası bir yükümlülüğe aykırı bir davranışın gerektirdiği tazminatın niteliği ya da kapsamı.” hükmüne yer vermiştir.

⁹ İlyas Doğan, **Devletler Hukuku**, Seçkin Yayınları, Ankara 2008, s. 312.

¹⁰ http://www.icj-cij.org/files/permanent-court-of-internationaljustice/serie_A/A_17/54_Usine_de_Chorzow_Fond_Arret.pdf, s. 18, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2016).

Son tahlilde Divan'ın söz konusu kararı, hem karar açısından hem de uluslararası hukuk açısından, ahde vefa ilkesi ve uluslararası hukuka aykırı eylemlerinden dolayı devletin sorumluluğu çerçevesinde aşağıda incelenecektir.

A. Ahde Vefa İlkesi

Bilindiği üzere, yöntemine uygun bir biçimde yapılmış bir andlaşmayı bağitlanan devletler, bu andlaşmayı iyi niyetle uygulamak yükümü altındadırlar¹¹. Uluslararası hukuk bakımından ahde vefa ilkesi, öğretilerde ve içtihatlarda tartışmasız şekilde benimsenmiştir. Bu ilke uluslararası hukukun genel bir ilkesidir.

Diğer tafardan 1969 Viyana Sözleşmesiyle ahde vefa ilkesi, yazılı hukuk metinlerinde de yer almıştır. 1969 Viyana Sözleşmesinin 26. maddesinde, ahde vefa ilkesi başlığı altında, “*Yürürlükte olan her andlaşma tarafları bağlar ve taraflarca iyi niyetle uygulanması gerekir*” hükmü ile bu ilke açıkça ifade edilmiştir¹². Yine aynı Sözleşmenin 27. maddesinde de, iç hukuk ve andlaşmalara saygı başlığı altında “*Taraflardan biri, iç hukukun hükümlerini, bir andlaşmayı uygulamamak özrü olarak öne süremez*” hükmü yer almaktadır¹³.

Chorzów davasında da Divan, Almanya ile Polonya Hükümeti arasında aktedilen 1922 tarihli Cenevre Sözleşmesi'ne aykırı olarak, Polonya Hükümetinin Oberschlesische Stickstoffwerke ve Bayerische Stickstoffwerke şirketlerine (Alman Şirketlerine) el koymasını, yani uluslararası sözleşmeye aykırı davranılmasının ya da sözleşme hükümlerinin yerine getirilmemesinin, bu sözleşmede yazılı olmasına

11 Seha L. Meray, **Devletler Hukukuna Giriş**, Cilt:2, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 206, Ankara 1975, s. 126; V.D. Degan, **Sources of International Law**, Martins Nijoff Publishers, The Hague/Boston/London, 1997, s. 5394.

12 Meray, **Devletler Hukukuna Giriş**, Cilt: 2, s. 126.

13 Meray, **Devletler Hukukuna Giriş**, Cilt: 2, s. 126-127. Ancak 1969 Viyana Sözleşmesinin 46. maddesine göre; “bir devletin, bir andlaşmayla bağlanma isteği, iç hukukun andlaşma yapma yetkisiyle ilgili bir kuralına aykırı olarak açıklanmışsa, bu aykırılığın açıkça belli olması ve iç hukukun temel önemde kuralına ilişkin olması durumunda bağlanma rızasını sakatlar” hükmü yer almaktadır.

lüzum bulunmaksızın sözleşmeyi ihlal eden devletin sorumluluğunu gerektirdiğini kabul etmiştir¹⁴.

B. Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Dolayı Devletin Sorumluluğu

Sorumluluk, bir hakkın kaçınılmaz doğal sonucudur. Uluslararası sorumluluk ise, uluslararası hukuk sùjeliğinin bir gereği ve sonucudur¹⁵. Diğer bir ifadeyle devletin uluslararası hukuka aykırı her eylemi uluslararası sorumluluğa yol açar¹⁶. Uluslararası hukukun haklar tanıdığı ve ödevler yüklediği sùjelerinin, uluslararası hukuk düzeninin kurallarına aykırı şekilde, yükümlülüklerini yerine getirmedikleri takdirde zararın giderilmesi amacını ifade eden bu hukuki müessese, uluslararası sorumluluk şeklinde ifade edilir¹⁷.

Devletlerin sorumluluğu; uluslararası hukuk sistemi, devletlerin bağımsızlığı öğretisi ve devletlerin eşitliği ilkesinden kaynaklanan uluslararası hukukun temel ilkelerindedir¹⁸. Bu ilke, uluslararası yükümlülüğün ihlalinin, onarıma yol açacağı sonucunu içerir. Devletlerin sorumluluğu, uluslararası yükümlülüğün bir devlet tarafından ihlali durumunda ortaya çıkar¹⁹. Bu yükümlülük, bir andlaşma yükümlülüğu veya teamüli uluslararası hukuktan kaynaklanabilir. İhlalin, ihlali gerçekteşiren devlete atfedilebilir nitelikte olması gerekir²⁰.

14 Meray, **Devletler Hukukuna Giriş**, Cilt: 2, s.127; Degan, **Sources of International Law**, s. 55.

15 Melda Sur, **Uluslararası Hukukun Esasları**, 2. Baskı, Beta, İstanbul 2006, s. 235.

16 Enver Bozkurt, "Sınıraşan Akarsuların Kirliliği ve Sorumluluk," **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C: 8, S: 1-2, Y: 2000, s. 174-175.

17 Seha L Meray, **Devletler Hukukuna Giriş**, Cilt: 1, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 237, Ankara 1968, s. 625; Edip F. Çelik, "Milletlerarası Mes'uliyet," **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C: XXI, S: 1-4, 1957, s. 66-67; Enver Bozkurt, M. Akif Kütükçü, Yasin Poyraz, **Devletler Hukuku**, 4. Baskı, Asil Yayınları, 2004, s. 258.

18 Malcom N. Shaw, **International Law**, Second Edition, Grotious Publications Limited, Cambridge 1986, s. 406.

19 Ian Brownlie, **Principle of Public International Law**, Second Edition, Clarendon Press, Oxford 1973, s. 418-419; Martin Dixon and Robert McCorquodale, **Cases and Materials on International Law**, Blackstone Press Limited, 1991, s. 400; Georg Schwarzenberger, **International Law**, Volume 1, Third Edition, Steven&Sons Limited, 1957, s. 563.

20 Dixon and McCorquodale, **Cases and Materials on International Law**, s. 400.

Devletlerin sorumluluğunun uygulanması genel olarak, o devletin zarara uğrayan milletinin adına devlet tarafından üstlenilmesi şeklinde gerçekleştirilir²¹.

Öte yandan sınırlı egemenlik anlayışının bir sonucu olarak devletler, akdettikleri anlaşmaların ihlali halinde sorumluluğun doğacağını kabul ederler²² ve bu ilkenin doğal sonucu olarak ihlali gerçekleştiren devletin tazminat ödenmesi zorunluluğu doğar. Bu prensip tartışmasız olarak 18 Ekim 1907'de IV. La Haye Sözleşmesinin 3. maddesiyle teyit edilmiştir²³. Öte yandan Divan'ın bu hususu destekleyen söz konusu kararında, “*bir taahhüt ihlal edildiği zaman, bunu uygun şekilde onarmak bir devletler hukuku prensibidir; dolayısıyla onarım, bir sözleşmenin uygulanmasından, bu sözleşmede yazılı olmasına lüzum bulunmaksızın bir tamamlayıcı (şarttır)*”²⁴ değerlendirmelerine ve “*bir taahhüdün yerine getirilmemesinin onarma yükümlülüğü doğurması, uluslararası hukukun, hatta genel hukuk düşüncesinin bir ilkesidir*”²⁵ ifadelerine yer vererek, devletlerin uluslararası sorumluluğunun temelleri belirlenmiş ve sorumluluğun uluslararası hukukun doğasında bulunduğu belirtilmiştir.

Divan yapılan yargılamalardan ve tarafların iddialarını değerlendirdikten sonra, Cenevre Sözleşmesi'ne dayanarak, iki Alman şirketine Polonya Hükümetinin eylemleri sonucunda uluslararası sorumluluk gerektiren bir eylem gerçekleştirdiği ve oluşan zararın onarılması gerektirdiği sonucuna ulaşmıştır²⁶.

Polonya Hükümetinin iddiasına göre, Oberschlesische şirketi el konulma sonucu herhangi bir hasara uğramamıştır, çünkü fabrikanın

21 Dixon and McCorquodale, **Cases and Materials on International Law**, s. 400.

22 Bozkurt ve diğerleri, **Devletler Hukuku**, s. 259.

23 Avcı, **Devletin Milletlerarası Mesuliyetinin Şartları**, s. 25.

24 Meray, **Devletler Hukukuna Giriş**, Cilt: 1, s.626; Brownlie, **Principle of Public International Law**, s. 420.

25 Uzun, **Devletin Sorumluluğu**, s. 5-6; Mehmet Emin Çağran, “Uluslararası Barış ve Güvenlik Hukukunda Sorumluluk Anlayışı ve Klasik Sorumluluk Rejimi,” **Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C: I, S: 1, Yıl: 2006, s. 4.

26 http://www.icj-cij.org/files/permanent-court-of-international-justice/serie_A/A_17/54_Usine_de_Chorzow_Fond_Arret.pdf, s. 38-39, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2016).

yasal sahibi değildir. Çünkü 12 Kasım 1927 tarihinde Katowice Mahkemesince mülkiyet hakkının geçersizliğine karar verilmiş ve böylelikle zarara uğramamıştır. Bu noktada Divan, Chorzów Fabrikasının Oberschlesische şirketinden Almanlara devir işleminin geçerliliği sorusunun dikkate alınması gerektiğini gözlemlemiştir. Bu noktada Divan her ne kadar iç hukukun fabrikanın sahipliği konusunda farklı bir karar verse de Chorzów Fabrikasının Cenevre Sözleşmesinin 6. ve ilgili hükümleri uyarınca, Oberschlesische şirketine ait olduğunu belirtmiştir²⁷. Eğer Divan, fabrikanın Oberschlesische şirketine ait olmadığını kabul ederse, iç hukuk yargılamasının ve sonucunun, dolaylı olarak uluslararası mahkemelerin yargılamalarını hükümsüz kılma sonucunu doğurur; ki bu durumun imkansız olduğu kararda belirtilmiştir²⁸.

1. Sorumluluğun Şartları

Uluslararası sorumluluğun şartları; uluslararası hukuka aykırı bir eylemin işlenmiş olması ve bu haksız eylemin devlete yüklenebilmesi, işlenen bu eylemden zarar doğması ve eylem ile zarar arasında illiyet bağı bulunması şeklinde belirlenmektedir²⁹.

a. Uluslararası Hukuka Aykırı Bir Fiil

Uluslararası öğretisi ve uygulama, uluslararası sorumluluğun doğmasının ilk koşulu olarak bir uluslararası yükümlülüğün çiğnenmesi olgusunu aramaktadır³⁰. Uluslararası toplum düzenine ters düşen, bu düzenin kurallarıyla çatışan her davranış uluslararası hukuka aykırı bir fiil olarak adlandırılabilir³¹. Başka bir deyimle, uluslararası ahlaka ya da uluslararası görgü kurallarına aykırı bir davranış sorumluluk

27 http://www.icj-cij.org/files/permanent-court-of-international-justice/serie_A/A_17/54_Usine_de_Chorzow_Fond_Arret.pdf, s. 31-32, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2016).

28 http://www.icj-cij.org/files/permanent-court-of-international-justice/serie_A/A_17/54_Usine_de_Chorzow_Fond_Arret.pdf, s. 33, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2016).

29 Avcı, **Devletin Milletlerarası Mesuliyetinin Şartları**, s.63; Uzun, **Devletin Sorumluluğu**, s. 29-36.

30 Hüseyin Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri**, III. Kitap, 2. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara 1997, s. 151.

31 Bozkurt ve diğerleri, **Devletler Hukuku**, s. 261.

gerektirmez³². Genel olarak, yapılması gereken bir şeyin yapılmaması, yapılmaması gereken bir şeyin de yapılmasını ifade eder. Ayrıca, bir fiilin milli hukuka aykırı olması, tek başına onun uluslararası hukuk bakımından sorumluluk gerektirmesi için yeterli olmaz³³. Benzer şekilde fiilin milli hukuk bakımından hukuka uygun olması onun uluslararası hukuk bakımından uygun olduğu sonucunu doğurmaz. Ayrıca sorumluluk için mutlaka hukuki bir yükümlülüğün ihlali gerekir³⁴. Uluslararası yargı organları sorumluluk doğuran yükümlülük ihlalden bahsederken kullandıkları ifadelerle, devletin sorumluluğunu belli bir tür ilişkiye bağlamayarak kapsayıcı anlayışı istikrarlı bir biçimde sürdürmüştür³⁵. Nitekim Divan söz konusu bu kararında da “bir taahhüdün ihlali (breach of engagement)” ifadesini kullanmıştır.

Devletlerin, uluslararası hukuku her ihlali, uluslararası sahada bir hukuka aykırı fiil oluşturur³⁶. Uluslararası hukuk kuralını ihlal eden devletler hukuku süjesinin sorumlu tutulması, sözleşmeler çerçevesinde oluşturulan uygulama yanında, uluslararası teamül hukukunun da bir gereğidir³⁷. Uluslararası hukuka aykırı bir fiil, bir şeyin yapılması anlamında olumlu veya yapmaktan kaçınma gibi olumsuz bir fiil olabilir: Örneğin Korfu Boğazı olayında, Arnavutluk aynı zamanda kendi karasuları olan uluslararası boğazda başkaları tarafından yerleştirilmiş mayınların varlığından, geçiş yapan öteki devletleri haberdar etmediği için sorumlu sayılmıştır³⁸.

Yukarıda da ifade edildiği gibi uluslararası hukukta sorumluluk, ancak devletin uluslararası alandaki yükümlülüklerinin ihlalden doğar. Bu bağlamda uluslararası sorumluluk subjektif değil, objektif esaslara dayandığından subjektif kusur, devlet uygulamalarında ve uluslararası

---

32 Seha L. Meray, **Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Örgütler**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1977, s. 164.

33 Bozkurt ve diğerleri, **Devletler Hukuku**, s. 261.

34 Bozkurt ve diğerleri, **Devletler Hukuku**, s. 261; Çağırın, “Uluslararası Barış ve Güvenlik Hukukunda Sorumluluk Anlayışı,” s. 6.

35 Uzun, **Devletin Sorumluluğu**, s. 42-43.

36 Meray, **Devletler Hukukuna Giriş**, Cilt:1, s. 626.

37 Sur, **Uluslararası Hukukun Esasları**, s. 236; Bozkurt ve diğerleri, **Devletler Hukuku**, s. 261.

38 Sur, **Uluslararası Hukukun Esasları**, s. 236.

yargı organı kararlarında aranan bir unsur değildir³⁹. Diğer bir ifadeyle devletin uluslararası sorumluluğunun söz konusu olabilmesi için, devletin, uluslararası hukuka göre yapmama yükümlülüğüne aykırı hareket etmesi veya bir yapma yükümlülüğünü ihmal (omission) etmiş olması gerekir⁴⁰.

Divan söz konusu kararda da, iki Alman şirketine yönelik Polonya Hükümetinin davranışının, açıkça ve münhasıran Cenevre Sözleşmesi'nin 6. ve devamı maddelerine aykırılık oluşturduğu ve dolayısıyla uluslararası hukuka aykırı bir fiil işlendiği sonucuna varmıştır⁴¹. Yani Divan, davada öne sürülen bütün olayları gözeterik, Almanlar tarafından yönetilen söz konusu şirketlere karşı Polonya Hükümetinin eylemlerinin, açıkça Cenevre sözleşmesinin 6. ve devamı maddelerine uyumlu olmadığına karar vermiştir. Divan Polonya'nın ileri sürdüğü Oberschlesische şirketinin zarara uğramadığı iddiasını, söz konusu şirketin Alman kişiler tarafından yönetilmesi ve şirketin malvarlığının Polonya Hükümetinin eylemleri sonucunda zarara uğraması nedeniyle, yani hukuka aykırı eylem işlendiği gerekçesiyle yerinde bulmamıştır⁴². Öte yandan Divan, Polonya'nın Versay Anlaşmasının 256. maddesi uyarınca Oberschlesische şirketinin haklarının sona erdiğine ilişkin iddiasını kabul edilebilir görmemiştir.

Somut uyuşmazlıkta Polonya Hükümetinin Alman şirketlerinin sahip olduğu fabrikalara el koyması sonucunda hukuka aykırı eylem gerçekleştirdiği sonucuna varılmıştır. Konu açısından uluslararası hukukta kamulaştırma ve el koyma konularının değerlendirilmesi yerinde olacaktır. BİLGE; uluslararası hukukta kamulaştırma, devletleştirme ve el koyma durumunu aynı başlık altında incelemiş ve şu değerlendirmelerde bulunmuştur:

39 Bozkurt ve diğerleri, **Devletler Hukuku**, s. 269; Uzun, **Devletin Sorumluluğu**, s. 32.

40 Meray, **Devletler Hukukuna Giriş**, Cilt:1, s. 629; Çelik, "Milletlerarası Mes'uliyet", s. 67.

41 http://www.icj-cij.org/files/permanent-court-of-international-justice/serie_A/A_17/54_Usine_de_Chorzow_Fond_Arret.pdf, s. 26-28, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2016).

42 http://www.icj-cij.org/files/permanent-court-of-international-justice/serie_A/A_17/54_Usine_de_Chorzow_Fond_Arret.pdf, s. 40, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2016).

“Araştırmalarımın nazaran, yabancı mülkiyete el konulmasına veya devletleştirilmesine mutlak olarak mani olan bir kaide Devletler Hukukunda mevcut değildir. Bir ülkede mevcut içtimai ve iktisadi şartlar şu veya bu işletmenin devletleştirilmesini icap ettiriyorsa, bu işletmenin yerli veya yabancıya ait olması alınacak tedbirlerin hukuki mahiyeti hakkında bir tesir icra etmez. Yalnız bu mevzuda istimlak, devletleştirme ile müsadere arasında bir tefrik yapmak lazımdır. ... İstimlak veya devletleştirmenin her devletin münhasır salahiyetlerine veya milli yetki sahasında girdiği doktrinde hemen hemen ittifakla kabul edilmektedir. Ancak devletleştirme (ya da kamulaştırma) bir tazminat vermeden ya da tam değeri karşılamayan bir meblağ mukabilinde yapılmışsa bu halde bir müsadere tedbiri vasfını almaktadır. Bu ise devletler hukukuna aykırı bir tedbir teşkil etmektedir. Zira devletleştirmenin (ya da kamulaştırma) tam bir tazminat verilmeden yapılmış olması hukuken bir haksız iktisap mahiyetindedir. Haksız iktisap ise hukukun umumi prensiplerine aykırıdır ve bu bakımdan devletler hukukuna yapılmış bir ihlal teşkil eder. Böylece müsadere veya tazminat verilmeyen yapılan devletleştirme (ya da kamulaştırma) milletlerarası bir haksız fiil teşkil edince, bundan zarar gören ferdin veya şirketin tebaası bulunduğu devletin bu hususta diplomatik himayede bulunabileceğini kabul etmek icap eder.”⁴³

Kamulaştırma aslında her devletin yetkileri içinde olan işlemdir, ancak bu yola başvurulurken devletin uluslararası hukuka uygun davranması yani kamu yararı amacıyla ayrımcılık yapmadan tam, haklı ve zamanında ödenen bir tazminat vermesi gerekir⁴⁴. Uluslararası Sürekli Adalet Divanı 1926 tarihli Polonya Yukarı Silezya’da Bazı Alman Çıkarları Davasında; yabancılarının mallarının millileştirilmesini öngören bir yasa, uygun bir bedel öngörmediği takdirde, yapılan el koyma veya kamulaştırmanın devletin sorumluluğuna yol açacağına, ayrıca bu konuda uyruklarla yabancılar arasında ayırım yapılamayacağına karar vermiştir⁴⁵. Divanın mezkur incelenen kararında ise, Polonya Hükümetinin eyleminin kamulaştırma olmadığı -ki fabrikanın kamulaştırılamayacağı Cenevre Sözleşmesi’nin 7. maddesinde

---

43 Suat Bilge, *Tebanın Yabancı Memlekette Diplomatik Himayesi*, Ankara 1953, s. 41-42; nakleden Meray, *Devletler Hukukuna Giriş*, Cilt:1, s. 641.

44 Meray, *Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Örgütler*, s. 167-168; Shaw, *International Law*, s. 432-435.

45 Sur, *Uluslararası Hukukun Esasları*, s. 237.

belirtilmiştir-, bir el koyma olduğu ve ayrıca kamulaştırmanın ancak uygun tazminat verilerek mümkün olabileceği belirtilmiştir⁴⁶. Divan Polonya Hükümetinin eylemini sadece haksız bulmamış aynı zamanda Cenevre Sözleşmesi'nin 6. maddesine de aykırı bulmuştur. Divan kararda, hukuka aykırı kamulaştırmanın, kamulaştırılan malın sahibinin maruz kaldığı zararın tamamının onarma yükümlülüğü doğurduğuna hükmetmiştir⁴⁷.

HARRIS, uluslararası hukukta kamulaştırmanın yapılabilmesi için şu şartların bulunması gerektiğini belirtmiştir: (1) kamu yararı bulunmalıdır, (2) ayrımcılık gözetilmemelidir, (3) sözleşmeye aykırı olarak kamulaştırma yapılmamalıdır (Divan bu kararda da belirttiği gibi aksine bir davranışın hukuka aykırı olduğu, sorumluluğu ve onarımı gerektirdiğini belirtmiştir), (4) kamulaştırma sonucunda yeterli, zararı karşılayan ve gecikmeksizin tazminat ödenmelidir⁴⁸.

b. Hukuka Aykırı Eylemin Devlete Yüklenebilmesi

Devletin uluslararası sorumluluğunun söz konusu olabilmesi için, uluslararası hukuka göre haksız eylem sayılan davranışın ya da ihmalin devlete yüklenebilmesi gerekir⁴⁹. Bu bağlamda devleti oluşturan ve devlet adına davranan organların, devletin otoritesi altındaki kişi ve kurumların haksız eylemleri devlete yüklenebilir⁵⁰. Somut uyuşmazlıkta da Divan, Alman şirketlerinin mülkiyet hakkına Polonya yerel mahkemesi ve Polonya Bakanlık kararı ile hazine adına kaydedildikten sonra başka bir kişiye devredilmesi nedeniyle, Polonya'nın hukuka aykırı bir eylem gerçekleştirdiği sonucuna varmıştır.

c. Zarar ve illiyet bağı

Uluslararası sorumluluğun doğması için bir diğer şart da zararın varlığıdır. Yani hukuka aykırı bir fiil ile zararın gerçekleşmesi gerekir.

46 http://www.icj-cij.org/files/permanent-court-of-international-justice/serie_A/A_17/54_Usine_de_Chorzow_Fond_Arret.pdf, s. 46, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2016).

47 D.J. Harris, **Cases and Materials on International Law**, Sixth Edition, Sweet&Maxwell, London 2004, s. 590.

48 Harris, **Cases and Materials on International Law**, s. 592-601.

49 Meray, **Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Örgütler**, s. 165.

50 Sur, **Uluslararası Hukukun Esasları**, s. 237-239.

Uluslararası hukuk bakımından zarar, devletler hukuku sùjelerinin haklarının kapsadığı alanda meydana gelen eksilme olarak tanımlanabilir⁵¹. Uluslararası sorumluluğun doğması için meydana gelen zarar, devletler hukuku sùjelerinin maruz kaldıkları zararlar olabileceği gibi; devletler için vatandaşlarının, şirketlerinin, uluslararası örgütler için görevlilerinin uğradıkları zararlar da olabilir⁵². Uluslararası hukukta tazminat ödenmesi kabul edilen zararlar, maddi ve manevi zararlar olarak iki ana grupta toplanabilir⁵³. Maddi zarar uğranılan fiili kayıp ile yoksun kalınan kâr ifade ederken, manevi zarar duyulan manevi acıları, psikolojik denge bozukluklarını, kötü muamele ve uzun süre gözaltı gibi olaylar sonucu duyulan acıları ifade eder⁵⁴. Doktrinde uluslararası haksız fiilden doğan manevi zarar, örneklendirme suretiyle veya zararın hangi onarım yöntemine başvurularak giderilebileceği hususu dikkate alınarak açıklanmaktadır⁵⁵. Devletin egemen kişiliğine ilişkin hakların ihlal edilmesi, şeref ve haysiyetine, diplomatik dokunulmazlıklarına ve ülkesel bütünlüğü gibi değerlerine halel getirilmesi durumunda uluslararası hukukta manevi zarardan söz edilmektedir⁵⁶. Ancak zararın maddi ya da manevi oluşu sorumluluk açısından önem taşımaz⁵⁷. Zarar sadece maruz kalınan kayıpları değil gelecekte beklenen kârları da

-
- 51 Bozkurt ve diğerleri, **Devletler Hukuku**, s. 264. Ancak uluslararası sorumluluk hukuku, özellikle sorumlulukta aranan zarar şartı konusunda bir dönüşüm yaşamaktadır. Uluslararası Hukuk Komisyonunun 2001 yılında kabul ederek Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna sunduğu Devletlerin Uluslararası Haksız Fiillerinden Kaynaklanan Sorumluluğunu Düzenleyen Maddeler Metni'nde, "devletin tüm uluslararası haksız fiilleri, sorumluluğunu doğurur" düzenlemesine yer verilmiş ve böylelikle hukuka aykırı fiil gerçekleştiren devletin sorumluluğunda zararın meydana gelmiş olma şartı aranmamıştır. Bknz. Pirim, "Uluslararası Hukukta Manevi Zarar", s. 341-342.
- 52 Bozkurt ve diğerleri, **Devletler Hukuku**, s. 266; Pirim, "Uluslararası Hukukta Manevi Zarar," s. 342.
- 53 Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri**, III. Kitap, s. 185; Bozkurt ve diğerleri, **Devletler Hukuku**, s. 290.
- 54 Bozkurt ve diğerleri, **Devletler Hukuku**, s. 290. Uluslararası hukukta yoksun kalınan kâr konusu tartışmalıdır. Gerçekleşmesi kuşkuolu olan ve zarar ile uzak bağı bulunan kazanç beklentilerinde genel olarak tazminat ödenmesi reddedilmektedir.
- 55 Pirim, "Uluslararası Hukukta Manevi Zarar", s. 344.
- 56 Pirim, "Uluslararası Hukukta Manevi Zarar", s. 346, 349.
- 57 Doğan, **Devletler Hukuku**, s. 316; Sur, **Uluslararası Hukukun Esasları**, s. 240.

içerir, ancak tazminatla direk ve öngörülebilir zararlar karşılanabilir⁵⁸. Öte yandan devletin zarara bizzat maruz kalması ile vatandaşının zarara uğraması arasında sorumluluk açısından bir fark yoktur⁵⁹. Divan söz konusu uyuşmazlıkta, Alman şirketlerine el koyma sonucunda, kârın kaybı ve çalışmaya ara verme nedeniyle uğranılan zararın belirlenmesinin tazminata esas teşkil edeceği sonucuna varmıştır. Zararın saptanması hususunda ise kabul edilen temel kural, verilen zararın tamamen onarılmasına olanak verecek bir biçimde gerçekleşmiş olmasıdır⁶⁰.

Divan görülmekte olan uyuşmazlığın çözülmesi amacıyla, Polonya Hükümeti tarafından Almanya Hükümetine ödenecek tazminat hakkında karar verilmeden önce, başvuran tarafın önerileri sonucunda ve statüye uygun olarak soruşturma komisyonu kurulmasını kararlaştırmıştır⁶¹. Divan'a göre bu komisyon temel olarak aşağıdaki konuları araştıracaktır:

- 3 Temmuz 1922'de Chorzów'da kurulan nitrat fabrikasının arazi, bina, ekipmanlar, stoklar ve atıklar dahil değeri Reichsmark olarak ne kadardır?

- Fabrika söz konusu şirketlerin elinde olmuş olsaydı karları ve kayıpları konusunda ne gibi mali sonuçlar doğacaktı?

- Fabrika söz konusu şirketlerin elinde olmuş olsaydı arazi, bina, ekipmanlar, stoklar ve atıklar gibi unsurlarda dahil bu günkü yargılama aşamasında değeri ne olurdu?

Divan, değerlendirmeler ve komisyondan gelen raporlar sonucunda zararın varlığını somut olarak delillendirerek karar vermiştir.

Öte yandan gerçekleşen zararlar, sorumluluğun bağlandığı olay ya da haksız eylem arasında, olayların normal akışına ve hayat tecrübelerine göre, bir sebep sonuç ilişkisi, illiyet bağı bulunmalıdır. Uluslararası Hukuk Komisyonunun, 2001 tarihli "Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemleri Nedeniyle Devletin Sorumluluğu" hakkındaki nihai taslağın 4. maddesinde de bir devletin eylemi ile doğan zarar arasında illiyet bağının

⁵⁸ Shaw, **International Law**, s. 435.

⁵⁹ Doğan, **Devletler Hukuku**, s. 316.

⁶⁰ Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri**, III. Kitap, s. 186.

⁶¹ http://www.icj-cij.org/files/permanent-court-of-international-justice/serie_A/A_17/54_Usine_de_Chorzow_Fond_Arret.pdf, s. 50-51, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2016).

bulunması, zararın bu davranış ya da kaçınmanın sonucu olacağına öngörülebilmesi bir şart olarak düzenlenmiştir. Ancak doğrudan uğranılan, uluslararası hukuka aykırı fiilin zorunlu sonucu olan zararların giderilmesi gerekir ve devlet sadece kendi eyleminden (organ ve ajanlarının eylemi) sorumludur⁶².

2. Uluslararası Sorumluluğun Hukuki Sonuçları

Devletlerin uluslararası hukuka aykırı eylemleri sonucunda meydana gelen zararları onarması gerekir; ki bu gerçekleştirilen hukuka aykırı eylemin doğal bir sonucudur. Divan, onarım yükümlülüğünü, somut uyuşmazlıkta taraflar arasındaki akdedilen Cenevre Sözleşmesi'nden kaynaklanan yükümlülüklerin ihlal edilmesinin doğal sonucu olarak kabul ettiği için, kendini karar vermeye yetkili ve yeterli görmüştür⁶³.

Divan, Alman şirketlerinin uğradığı zararın onarımı konusunda; (1) onarma yükümlülüğünün varlığı, (2) tazminatın miktarının hesaplanmasında temel alınan zararın varlığı, (3) bu zararın derecesi (kapsamı) sorularının temel alınacağını belirlemiştir. Divan, birinci soru ile ilgili olarak, her hangi bir taahhüdün ihlalinin onarma yükümlülüğü doğurmasının, uluslararası hukukun genel ilkesi olduğunu belirlemiştir. Divan'ın belirlediği bu ilke doktrinde, uluslararası hukukun kaynağını teşkil eden hukukun genel ilkeleri arasında değerlendirilmektedir. Divan kararda, onarımın taraflar arasında kabul edilen bir sözleşmenin uygulanmamasının vazgeçilmez tamamlayıcı şartı olduğunu kabul etmiştir⁶⁴. Divan söz konusu kararında bu ilkeleri kabul ederek devletlerin sorumluluğunun genel ilkelerini belirlemiştir⁶⁵. Uluslararası pozitif hukukun bir ögesi olarak onarım yükümlülüğünün tesisinin ilke olarak kabulü hakkında, davanın çeşitli aşamalarında taraflarca karşı çıkmamıştır. Divan, kararda onarım yükümlülüğünün ilke olarak kabulü uluslararası taahhüdün ihlalinin gerçekleşip gerçekleşmediği göz

---

62 Sur, **Uluslararası Hukukun Esasları**, s. 240.

63 http://www.icj-cij.org/files/permanent-court-of-international-justice/serie_A/A_17/54_Usine_de_Chorzow_Fond_Arret.pdf, s. 26-27, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2016).

64 http://www.icj-cij.org/files/permanent-court-of-international-justice/serie_A/A_17/54_Usine_de_Chorzow_Fond_Arret.pdf, s. 29, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2016).

65 Dixon and McCorquodale, **Cases and Materials on International Law**, s. 401.

önüne alınarak anlaşılacağı ve bu hususun kesin hükmü oluşturacağı değerlendirilmesinde bulunmuştur⁶⁶. Taraflar arasında akdedilen Cenevre Sözleşmesi'nin 6. ve devamı maddeleri ile iki Alman şirketi açısından Polonya'nın hukuka aykırı el koyma eylemini gerçekleştirdiği, Divan yargılamalarında (yargılama no 7) açıkça belirtilmiştir. Bu nedenle Divan davada bu ilkenin uygulanmasını kabul etmiştir.

İkinci soru ile ilgili olarak; tazminatın miktarının hesaplanmasında temel alınan zararın varlığı konusunda taraflar arasında ortak bir zemine ulaşılamamıştır. Bu konu hakkında Divan, Polonya Hükümetinin eylemi sonucunda maruz kalınan zararın var olup olmadığı ve miktarı konusunda doğrusunu ortaya çıkarmanın, uyuşmazlık hakkında kesin karar verilebilmesi için zorunluluk oluşturduğunu ifade etmiştir. Divan, ilk itirazların dışında, mezkur davanın temelini tazminatın ödenme şekli ve miktarı olduğunu belirlemiştir⁶⁷. Bu bağlamda Divan öncelikle sadece Bayerisch şirketinin değil aynı zamanda Oberschlesische şirketi ile ilgili meydana gelen onarımın karşılanıp karşılanamayacağını incelemiştir.

a. Onarım Yükümlülüğü

Devletler hukuka aykırı eylem gerçekleştirdiği zaman, bu hukuka aykırı eylemin meydana getirdiği bütün zararların o devlet tarafından uygun bir biçimde onarılması gerektiği, bu durumun sözleşmede ifade edilmesine gerek bulunmadığı (*çünkü sözleşmenin ayrılmaz parçasıdır*) hususu, uluslararası hukukun tartışılmaz kurallarından birini oluşturmaktadır ve bu durumu Divan incelediğimiz söz konusu kararında da belirtmiştir⁶⁸.

Divan kararında, devletlerin herhangi bir haksız fiili ya da faaliyeti nedeniyle meydana gelen zararın, o devlete zararı giderme yükümlülüğü yüklediğine hükmetmiştir. Divan, uluslararası yükümlülüğü ihlal eden

⁶⁶ http://www.icj-cij.org/files/permanent-court-of-international-justice/serie_A/A_17/54_Usine_de_Chorzow_Fond_Arret.pdf, s. 29, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2016).

⁶⁷ http://www.icj-cij.org/files/permanent-court-of-international-justice/serie_A/A_17/54_Usine_de_Chorzow_Fond_Arret.pdf, s. 29-30, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2016).

⁶⁸ Meray, **Devletler Hukukuna Giriş**, Cilt: 1, s. 650; Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri**, III. Kitap, s. 182; Schwarzenberger, **International Law**, s. 653-656; Uzun, **Devletin Sorumluluğu**, s. 97.

bir devletin, uluslararası sorumluluk çerçevesinde zararı gidermek zorunda olduğunu kabul etmektedir⁶⁹. Bu zorunluluk Divan tarafından uluslararası hukuk ilkesi olarak adlandırılmaktadır. Hukuka aykırı eylem sonucunda devletler verdikleri bütün zararları, uygun bir şekilde giderme yükümlülüğü altındadır.

b. Onarım Yöntemleri

Uluslararası hukukta meydana gelen zarar, onarılması amacıyla, zararın niteliğine göre üç değişik yönetime başvurulur. Haksız eylemin sonuçlarının onarımı, meydana gelen zararın niteliğine göre olur; manevi bir zarar söz konusu ise onarım özür dileme veya uygun diğer bir yöntemle, maddi bir zarar söz konusu ise “eski duruma getirme” ya da buna olanak yoksa “tazminat” biçiminde gerçekleştirilir⁷⁰. Divan, onarıma ilişkin, söz konusu kararında geniş bir belirlemede bulunmuş ve şu ifadelerle yer vermiştir:

“Gayrimeşru eylemin şu anki anlaşılışı içerisindeki temel ilke -ki bu ilke uluslararası uygulama ve özellikle de hakem mahkemeleri kararıyla oluşturulmuştur-, onarımın, mümkün olduğunca, gayrimeşru eylemin tüm sonuçlarını yok etmesi ve mümkün olduğunca, söz konusu eylem gerçekleştirilmeseydi durum nasıl olacak idi ise, o durumu yeniden kurmaktır. Eski hale getirme ya da bu mümkün değilse, eski hale getirmenin tutacağı değere karşı gelen miktarda ödeme; eğer ihtiyaç varsa, eski hale getirme ya da bunun yerine yapılacak ödeme ile karşılanmayan zararlar için bir bedel ödenmesi, uluslararası hukuka aykırı eylem nedeniyle verilecek tazminat miktarının belirlenmesine hizmet edecek ilkelere.”⁷¹

Böylelikle Divan kararında, uluslararası sorumluluk doğuran fiilin meydana getirdiği zararların onarılmasında “eski duruma getirme” ve “tazminat” yöntemlerini açıkça belirtmiştir. Söz konusu uyuşmazlıkta maddi zarar söz konusu olması nedeniyle, manevi onarım yönteminden söz edilmemiştir.

---

69 Bozkurt ve diğerleri, **Devletler Hukuku**, s. 287.

70 Meray, **Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Örgütler**, s. 169; Çağırın, “Uluslararası Barış ve Güvenlik Hukukunda Sorumluluk Anlayışı,” s. 19.

71 Uzun, **Devletin Sorumluluğu**, s. 97; Pirim, “Uluslararası Hukukta Manevi Zarar”, s. 361.

Diğer taraftan Uluslararası Hukuk Komisyonunun, “Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemleri Nedeniyle Devletin Sorumluluğu” başlıklı 2001 tasarısında da hukuka aykırılığın giderilmesinin “eski duruma getirme” veya “tazminat” yoluyla gerçekleştirilebileceği ifade edilmiş, ancak maddi tazminatla giderilemeyecek bir durum var ise sorumluluğu söz konusu devlet hatasını açıkça kabul ederek, özür dileyerek gönül alma şeklinde de (manevi onarım) giderilebileceği belirtilmiştir⁷².

(1) Eski Duruma Getirme

Divan uyuşmazlık hakkındaki kararında; “*hukuka aykırı eylem kavramı içerisinde yer alan ve uluslararası hukuk uygulamalarında ve özellikle hakem içtihatlarından çıkarılacak temel ilke şudur: Onarım, hukuka aykırı eylemin zararlı bütün sonuçlarını, mümkün olan ölçüde ortadan kaldırmalı ve bu fiil işlenmemiş olsaydı, gerçek anlamda mevcut olan durumu yeniden tesis etmelidir.*”⁷³ ifadelerine yer vererek onarım yöntemlerinden eski duruma getirmenin kapsamı ve şeklini belirlemiştir⁷⁴.

Eski duruma getirme ile kastedilen hukuka aykırı eylem işlenmemiş olsaydı ne durumda bulunacaksa o durumun yeniden tesisidir. Bu şekliyle eski duruma getirme, uluslararası hukuka aykırı eylemin tüm etkilerini ortadan kaldırma amacına da uygunluk göstermelidir⁷⁵. Ancak eski duruma getirmenin mümkün olmaması durumunda, zararın tazmini gerekir. Divan bu sonucun özellikle Cenevre Sözleşmesi ile ilgili olarak da uygulanacağını belirtmiştir. Bu koşulda fabrikaya el konulması –ki kamulaştırma Cenevre Sözleşmesi ile yasaklanmıştır- eski hale geri getirme yükümlülüğünü içerir. Eğer bu mümkün olmazsa eski hale getirmeyi mümkün kılacak –*karşılığı olacak*- tazminatın ödenmesi gerekir.

⁷² Doğan, **Devletler Hukuku**, s. 323; Pirim, “Uluslararası Hukukta Manevi Zarar”, s. 360.

⁷³ http://www.icj-cij.org/files/permanent-court-of-international-justice/serie_A/A_17/54_Usine_de_Chorzow_Fond_Arret.pdf, s. 47, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2016).

⁷⁴ Brownlie, **Principle of Public International Law**, s. 445; Bozkurt, “Sınırtaşan Akarsuların Kirliliği ve Sorumluluk”, s. 185.

⁷⁵ Uzun, **Devletin Sorumluluğu**, s. 101.

Eski duruma getirme iki şekilde yapılabilir; maddi veya hukuki açıdan eski duruma getirme⁷⁶. Maddi açıdan eski duruma getirme el konulan bir malın, örneğin işgal edilmiş olan toprağın asıl sahibi devlete bırakılması, yıkılan bir binanın yeniden yapılması, hasar gören binanın onarılması gibi maddi olarak eski duruma getirilmesi mümkün olan zararlar için söz konusu olur. Hukuki açıdan eski duruma getirme ise zarara neden olan hukuki işlemin kaldırılması ya da değiştirilmesi şeklinde olabilir⁷⁷.

(2) Tazminat Ödeme

Divan uyuşmazlık hakkındaki kararında; *“hukuka aykırı eylem kavramı içerisinde yer alan ve uluslararası hukuk uygulamalarında ve özellikle hakem içtihatlarından çıkarılacak temel ilke şudur: Onarım, hukuka aykırı eylemin zararlı bütün sonuçlarını, mümkün olan ölçüde ortadan kaldırmalıdır). ... Eğer maddi olarak eski duruma getirme mümkün ise bu yapılacak, değilse, eski duruma getirmeyi sağlayacak uygun bir değer uluslararası hukuka aykırı eylemin hasarı tazminat olarak belirlenerek ödenecektir.”*⁷⁸ ifadelerine yer vererek onarım yöntemlerinden eski duruma getirmenin mümkün olmaması halinde tazminat ödenmesi gerektiği sonucuna varmıştır⁷⁹. Divan uluslararası hukukun genel ilkesi olarak onarım yükümlülüğünün, el koymanın sonucunda uğranılan kaybın tazminini gerektirdiği görüşüne varmıştır⁸⁰. Diğer bir ifade ile, Chorzów Fabrikasının eski hale getirilmesi mümkün olmadığından aynen iadenin uygun bir bedel olarak ödenmesi gerekir. Maddi olarak eski duruma getirme mümkün değilse, uygun bir değer tazminat olarak ödeneceği hükmünü Divan aşağıdaki ifadelerle de ayrıca belirtmiştir:

⁷⁶ Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri**, III. Kitap, s. 184; Uzun, **Devletin Sorumluluğu**, s. 101.

⁷⁷ Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri**, III. Kitap, s. 184.

⁷⁸ http://www.icj-cij.org/files/permanent-court-of-international-justice/serie_A/A_17/54_Usine_de_Chorzow_Fond_Arret.pdf, s. 47, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2016).

⁷⁹ Brownlie, **Principle of Public International Law**, s. 445; Bozkurt, “Sınırşan Akarsuların Kirliliği ve Sorumluluk”, s. 185-186.

⁸⁰ http://www.icj-cij.org/files/permanent-court-of-international-justice/serie_A/A_17/54_Usine_de_Chorzow_Fond_Arret.pdf, s. 48, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2016).

“Eski hale getirme yada bu mümkün değilse, eski hale getirmenin sahip olduğu değere karşılık gelen bir miktarın ödenmesi; eğer gerekiyorsa, eski hale getirmeyle ya da onun yerine yapılan ödemeye karşılanamayan kayıpların ödenmesi ilkeleri, uluslararası hukuka aykırı bir eylemden doğan tazminat miktarının belirlenmesine hizmet eden ilkelerdir.”⁸¹

Zarara uğramış bir devletin, bu zarara neden olan uluslararası hukuka aykırı eylemin sahibi devletten tazminat alma hakkı, uluslararası hukukun yerleşmiş bir kuralıdır. Yukarıda da ifade edildiği gibi onarım, eski duruma getirmeye imkan tanımıyorsa, zararın karşılığı olarak tazminat ödenir.

Diğer taraftan tazminatın hesaplanmasında genel prensip, hukuka aykırı eylemin bütün neticelerini ortadan kaldırmaktır: genel olarak tazminat zarardan ne az olmalı, ne de fazla olmalıdır⁸². Uygulamada yalnız maruz kalınan kaybın (damnum emergens) değil, aynı zamanda mahrum kalınan, umulan karın (lucrum cessans) da tazmini gerektiği belirtilmiştir⁸³. Tazminatın hesaplanmasında, meydana gelen zarar kadar eylemin ortaya çıkardığı zararın ya da hukuki sonucun oluşmasına katkıda bulunan diğer tarafın kusuru da dikkate alınmak durumundadır⁸⁴. Tazminatta eşyanın değeri hesaplanırken güncel ticari değerlerin saptanması yoluna gidilmekte ve ayrıca uluslararası mahkeme kararları arasında faizi ödemeyi tamamen reddeden, kabul eden ya da sadece sözleşmelere dayalı borçlar için faiz ödemeyi kabul eden kararlar bulunmaktadır⁸⁵.

Sonuç olarak Divan incelediğimiz söz konusu kararda, zarar, ihlal ve bir onarım yöntemi olarak zararın tazmini konusunda özetle şu değerlendirmelerde ve tespitlerde bulunmuştur: Hukuka aykırı bir eylemin onarımı, haksızlığa uğrayan devletin vatandaşlarının uluslararası hukuka aykırı eylemin sonucunda katlandığı hasarlarla ilgili olarak, tazminatı gerektirmesi bir uluslararası hukuk ilkesidir. Bu onarımın en olağan şeklidir ve bu şekil Almanya Hükümeti tarafından incelenen mezkur

81 Uzun, **Devletin Sorumluluğu**, s. 103.

82 Meray, **Devletler Hukukuna Giriş**, Cilt:1, s. 650-651.

83 Meray, **Devletler Hukukuna Giriş**, Cilt: 1, s. 651.

84 Uzun, **Devletin Sorumluluğu**, s.103.

85 Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri**, III. Kitap, s. 187.

davada seçilmiş ve bunun kabul edilebilirliği tartışma konusu yapılmamıştır. Bir devletin gerçekleştirdiği hukuka aykırı eylemden dolayı diğer bir devletin maruz kaldığı hasarları onarması, zarara uğrayan kişiler tarafından alınan tedbir olarak hesaplanan tazminat şeklini alması nedeniyle niteliğini değiştirmez. Onarımı belirleyen hukuk kuralları devletler arasında yürürlükte olan uluslararası hukuk kurallarıdır ve haksız bir eylem gerçekleştiren devlet ile zarara uğrayan birey arasındaki ilişkileri etkileyen hukuk değildir. Zarara neden olan hakların ihlalinde kişinin hak ve menfaatleri, daima, devlete ait olan haklardan farklı bir safhadadır -ki bu haklar aynı haksız eylem tarafından ihlal edilebilir-. Kişilerin uğradığı zarar asla bir devletin uğradığı zararlarla aynı nitelikte değildir; zarar ancak devlet tarafından yapılacak onarımın uygun ölçülerle hesaplanması ile karşılanabilir⁸⁶.

(3) Manevi Onarım

Uluslararası hukuka aykırı eylemden kaynaklanan zarar, eski duruma getirme ya da tazmin yoluyla karşılanamadığı hallerde, uluslararası sorumluluk doğuran bir eylem devletin milli onuruna, bayrağına ya da diplomasi temsilcilerine verilen manevi zarara yol açıyorsa, bunun devletler uygulamasında manevi onarımı gerekmektedir⁸⁷. Doğan manevi zararların onarımı özür dileme, uluslararası haksız fiili gerçekleştiren kişilerin cezalandırılması, haksız fiilin tekrarlanmayacağına dair güvence verilmesi ya da zarar gören devletin bayrağını selamlama gibi usullerle giderilmektedir⁸⁸. Bu giderme usulü de zararın onarım yöntemlerinden manevi onarımı ifade etmektedir.

Diğer taraftan bir uluslararası haksız fiil sonucu doğan manevi zararların nakdi onarım yöntemleri ile giderilip giderilemeyeceği konusunda ise doktrinde farklı görüşler bulunmaktadır⁸⁹. Genel itibarıyla devletlerin vatandaşları aracılığı ile uğradıkları yani dolaylı manevi zararlarının nakdi yöntemler ile giderilebileceği konusunda tartışma bulunmamakta iken uğranılan doğrudan manevi zararların nakdi

---

86 http://www.icj-cij.org/files/permanent-court-of-international-justice/serie_A/A_17/54_Usine_de_Chorzow_Fond_Arret.pdf, s. 27-28, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2016).

87 Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri**, III. Kitap, s. 187; Bozkurt ve diğerleri, **Devletler Hukuku**, s. 291; Pirim, "Uluslararası Hukukta Manevi Zarar", s. 362.

88 Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri**, III. Kitap, s. 187; Bozkurt ve diğerleri, **Devletler Hukuku**, s. 291; Pirim, "Uluslararası Hukukta Manevi Zarar," s. 363-364.

89 Pirim, "Uluslararası Hukukta Manevi Zarar," s. 343.

onarım ile giderilip giderilemeyeceği konusu tartışmalıdır⁹⁰. Örneğin Uluslararası Adalet Divanı 2010 tarihli Diallo kararında, haddinden fazla süre tutuklu bulundurulma ve hukuka uygun olmayan biçimde ülkeden sınır dışı edilme sonucunda oluşan uluslararası haksız fiil neticesinde ilgili devlet nezdinde doğan dolaylı manevi zararın, nakdi onarımla giderilmesine hükmetmiştir⁹¹. Uluslararası Adalet Divanı Diallo kararında, mezkur haksız davranışların önemli psikolojik acı ve itibar kaybına neden olduğunu belirtmiş ve Diallo'nun uğradığı manevi zararlar ile ilgili olarak maddi tazminata karar vermiştir⁹².

SONUÇ

Devletlerin, gerçekleştirdikleri uluslararası hukuka aykırı eylemleri sonucunda meydana gelen zararları onarması gerekir; ki bu uluslararası hukukun temel ilkelerindedir. Yukarıda incelenen kararda Uluslararası Sürekli Adalet Divanı, Yukarı Silezya'da faaliyet gösteren Alman şirketlerinin sahip olduğu Chorzów Fabrikasına Polonya Hükümeti tarafından 1922 tarihli Cenevre Sözleşmesi'ne aykırı olarak el konulmasının uluslararası hukuka aykırı eylem teşkil ettiğini ve bu hukuka aykırı eylemden eylemi gerçekleştiren Polonya Devleti'nin sorumlu olduğunu belirlemiştir. Ayrıca Divan, uluslararası hukuka aykırı eylemi gerçekleştiren devletin, doğan zararı onarma yükümü altına gireceğini, bu yükümlüğün de uluslararası hukukun hatta hukukun genel bir ilkesi ve uluslararası hukuk ihlâlinin vazgeçilmez sonucu olduğuna karar vermiştir.

Uluslararası Sürekli Adalet Divanı kararında, uluslararası sorumluluk doğuran hukuka aykırı fiilin meydana getirdiği maddi zararların onarılmasında onarımın şekli ve yöntemi olarak "eski duruma getirme" ve "tazminat" yöntemlerini belirlemiştir. Kararda onarımın, hukuka aykırı eylemin zararlı bütün sonuçlarını mümkün olan ölçüde ortadan kaldırması ve bu haksız fiil işlenmemiş olsaydı gerçek anlamda mevcut olan durumu yeniden tesis etmesi gerektirdiği belirtilerek onarım yöntemlerinden eski duruma getirmenin kapsamı belirlenmiştir. Divan kararında, ayrıca, maddi olarak eski duruma getirme mümkün değilse, uygun bir değer tazminat olarak ödenmesi gerektiğine hükmetmiştir.

⁹⁰ Pirim, "Uluslararası Hukukta Manevi Zarar," s. 364-365, 368-369.

⁹¹ Pirim, "Uluslararası Hukukta Manevi Zarar," s. 352-353.

⁹² <http://www.icj-cij.org/files/case-related/103/103-20120619-JUD-01-00-EN.pdf>, s. 334-335, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2016).

Divan, mezkur kararında, uluslararası hukuk kurallarının veya taahhütlerin ihlâlinin, ihlâli gerçekleştiren devlet nezdinde onarım yükümlülüğü doğurduğuna hükmetmesi, uluslararası hukuk ve literatür açısından oldukça önemlidir. İncelenen karar ile, devletlerce bir taahhüdün ihlalinin veya yerine getirilmemesinin ya da devletlerin uluslararası hukuka aykırı haksız eylemlerinin uluslararası sorumluluğu gerektirdiğine hükmedilerek devletlerin uluslararası sorumluluğunun temelleri belirlenmiş ve sorumluluğun uluslararası hukukun doğasında bulunduğu vurgulanmıştır. Divan, devletlerin hukuka aykırı eylem gerçekleştirdiği zaman, bu hukuka aykırı eylemin meydana getirdiği bütün zararların o devlet tarafından uygun bir biçimde onarılması gerekliliğinin ve bu durumun taraflar arasında sözleşmede ifade edilmesine gerek bulunmadığının tartışma konusu yapılamayacağını da belirtmiştir.

Ayrıca Divan'ın incelenen kararında ulaştığı yukarıda belirtilen sonuçlar, devletlerin uluslararası haksız fiillerinden kaynaklanan sorumluluğuna ilişkin uluslararası alanda gerçekleştirilen kodifikasyon çalışmalarında devletlerin sorumluluğunun ve doğan zararların onarım yöntemlerinin belirlenmesinde göz önünde bulundurulmaktadır. İnceleme konusu karar bu açıdan da oldukça önemlidir. Nitekim Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Devletlerin Uluslararası Haksız Fiillerinden Kaynaklanan Sorumluluğunu Düzenleyen Maddeler Metni'nde, Chorzów Fabrikası kararında kabul edilen uluslararası sorumluluğa ve doğan zararların onarım yöntemlerine ilişkin anlayışı benimsediği görülmektedir. Örneğin söz konusu Metnin 31. maddesi, bir uluslararası haksız fiil işleyen devletin onarım yükümlülüğü altında bulunduğu hükme bağlamakta, 35. maddesinde ise bir uluslararası haksız fiil gerçekleştiren devletin eski hale iade yükümlülüğü altında olduğu, eski hale iadenin ise haksız fiilin işlenmesinden önce var olan durumun yeniden tesis edilmesini ifade ettiği belirtilmektedir⁹³.

Sonuç olarak uluslararası hukuka aykırı eylemin zararlı bütün sonuçları, mümkün olan ölçüde eylemi gerçekleştiren devletçe ortadan kaldırılmalı, bu haksız eylem işlenmemiş olsaydı gerçek anlamda mevcut olan durum yeniden tesis edilmeli, maddi olarak eski duruma getirme mümkün değilse de uygun bir değer tazminat olarak ödenmelidir.

---

93 Pirim, "Uluslararası Hukukta Manevi Zarar," s. 360-361.

KAYNAKÇA

AVCI Sedat, **Organlarının Haksız Fiilleri Dolayısıyla Devletin Milletlerarası Mesuliyetinin Şartları**, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1972.

BİLGE, Suat, **Tebanın Yabancı Memlekette Diplomatik Himayesi**, Ankara 1953.

BOZKURT, Enver, KÜTÜKÇÜ, M. Akif, POYRAZ, Yasin, **Devletler Hukuku**, 4. Baskı, Asil Yayınları, 2004.

ENVER Bozkurt, “Sınırşan Akarsuların Kirliliği ve Sorumluluk,” **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C: 8, S: 1-2, Y: 2000,

BROWNLİE, Ian, **Principle of Public International Law**, Second Edition, Clarendon Press, Oxford 1973.

ÇAĞIRAN, Mehmet Emin, **Uluslararası Hukukta Devletin Tek Taraflı İşlemleri**, Platin Yayınları, 2005.

ÇAĞIRAN, Mehmet Emin, “Uluslararası Barış ve Güvenlik Hukukunda Sorumluluk Anlayışı ve Klasik Sorumluluk Rejimi,” **Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C: I, S: 1, Yıl: 2006.

ÇELİK, Edip F., “Milletlerarası Mes’uliyet”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C: XXI, S:1-4, 1957.

DEGAN, V.D., **Sources of International Law**, Martins Nijoff Publishers, The Hague/Boston/London, 1997.

DIXON, Martin and McCORQUODALE, Robert, **Cases and Materials on International Law**, Blackstone Press Limited, 1991.

DOĞAN, İlyas, **Devletler Hukuku**, Seçkin Yayınları, Ankara 2008.

HARRIS, D.J., **Cases and Materials on International Law**, Sixth Edition, Sweet&Maxwell, London 2004.

MERAY, Seha L., **Devletler Hukukuna Giriş**, Cilt: 1, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 237, Ankara 1968.

MERAY, Seha L., **Devletler Hukukuna Giriş**, Cilt: 2, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 206, Ankara 1975.

MERAY, Seha L., **Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Örgütler**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1977.

PAZARCI, Hüseyin, **Uluslararası Hukuk Dersleri**, III. Kitap, 2. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara 1997.

CEREN Zeynep Pirim “Uluslararası Hukukta Manevi Zarar”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S: 127, Y: 2016,

SCHWARZENBERGER, Georg, **International Law**, Volume 1, Third Edition, Steven&Sons Limited, 1957.

SHAW, Malcom N., **International Law**, Second Edition, Grotious Publications Limited, Cambridge 1986.

SUR, Melda, **Uluslararası Hukukun Esasları**, 2. Baskı, Beta, İstanbul 2006.

UZUN, Elif, **Milletlerarası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Dolayı Devletin Sorumluluğu**, (Doktora Tezi), Beta, 2007.

(Erişim)http://www.icj-cij.org/files/permanent-court-of-international-justice/serie_A/A_17/54_Usine_de_Chorzow_Fond_Arret.pdf.

(Erişim)<http://www.icj-cij.org/files/case-related/103/103-20120619-JUD-01-00-EN.pdf>.

(Erişim)http://www.icj-cij.org/files/permanent-court-of-international-justice/serie_A/A_07/17_Interets_allemands_en_Haute_Silesie_polonaise_Fond_Arret.pdf.

(Erişim)<https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust000002-0043.pdf>.